

Geçmişle Yüzleşme ve Mevcut Davalar

Mehmet Uçum, Mihdi Perinçek, Tahir Elçi,
Levent Pişkin, Ufuk Uras, Nimet Tanrıkulu, Eren Keskin

Giriş

Koray Özdil, TESEV Demokratikleşme Programı

Türkiye 2008 yılında başlayan Ergenekon davasıyla birlikte farklı siyasi meseleleri, aktörleri ve dönemleri kapsayan yeni bir siyasi yargılamalar sürecinden geçiyor. Bunlar arasından “JİTEM”, “Zirve Yayınevi”, “Rahip Santoro”, “Hrant Dink”, “Temizöz ve Diğerleri” ve “12 Eylül” gibi davaların bir kısmı geçmişle yüzleşme davaları diye nitelendirilebilecek ayrı bir kategori altında değerlendirilebilir. İşkence, tecavüz, faili meçhul cinayet, yargısız infaz, suikast ve gözetiminde kaybedilme gibi ağır insan hakları ihlalleri gerçekleştiren faillerin yargılandığı bu davalar, geçmişte yaşanan toplumsal şiddetle yüzleşmek için gidilecek uzun ve zorlu yolda bir basamak olarak düşünülebilir. Şiddet mağduru kesimlerin adalet talebini yerine getirecek nitelikte bir geçmişle yüzleşme sürecinin sadece ceza hukuku aracılığı ile sağlanamayacağını, benzer süreçlerden geçmiş Peru ve Güney Afrika gibi ülkelerde kurulan yarı-adli yapıdaki hakikat komisyonu deneyimleri ortaya koyuyor. Öte yandan gerek uygulama gerekse de zihinsel

altyapısı bakımından kamu görevlilerinin vatandaşlara karşı gerçekleştirdiği hak ihlallerinde cezasızlığı bir norm haline getirmiş olan Türkiye ceza adaleti sisteminin, bu alışkanlığından vazgeçmeye niyetli olmadığını devam etmekte olan faili meçhul cinayetler soruşturmalarındaki tıkanıklıklara veya en son Hrant Dink davası kararına baktığımızda görmekteyiz.

Tüm bunlara rağmen, mevcut davalar üzerinde yürütülecek adalet arayışı, Türkiye’nin er ya da geç yaşayacağı geçmişle yüzleşme sürecinin alt yapısını oluşturabilir. Geçmişle yargılamalar yoluyla yüzleşme ve cezasızlıkla mücadele, mevcut yargı aktörlerinin alışkanlıklarını somut yollarla değiştirmeyi gerektiriyor. Türkiye’de bu mücadele birçok avukat ve insan hakları örgütü tarafından bireysel ya da örgütlü olarak yıllardır büyük özveri ile yürütülüyor. Onların bu mücadelesine destek olmak ve geçmişte yaşanan şiddet olaylarının faillerinden hesap sorma talebini daha geniş

bir toplumsal tabana yaymak gerekiyor. Bu doğrultuda atılacak en somut adımlardan biri, hak örgütlerinin ve insan hakları avukatlarının bugüne kadar büyük emek harcayarak biriktirdikleri deneyimlerinin daha geniş toplumsal kitlelere yayılmasını sağlamak ve bu yolla hükümete ve siyasi partilere yönelik baskı oluşturmaktır.

TESEV Demokratikleşme Programı “İnsan Hakları Dava İzleme” alanında iki seneden beri gerçekleştirdiği çalışma kapsamında, öncelikle “Temizöz ve Diğerleri”, “Hrant Dink Cinayeti”, “Engin Çeber” ve “JİTEM” gibi kamuoyunda yankı uyandıran davalar çerçevesinde cezasızlık sorunun hukuki ve idari boyutlarını inceleyen *Cezasızlık Zırhını Aşmak* başlıklı bir rapor yayımladı. Buna ilaveten, bu alanda faaliyet gösteren farklı meslek ve hak örgütü temsilcilerinin daha etkili bir mücadele yürütmesine yardımcı olmak adına bir araya geldiği etkinlikler düzenliyoruz. Aynı zamanda, 90’lı yıllarda Kürt vatandaşlara karşı kolluk güçleri tarafından gerçekleştirilen ağır insan

hakları ihlalleri bağlamında bir jandarma görevlisinin ilk kez tutuklu olarak yargılandığı “Temizöz ve Diğerleri” davasının Aralık 2010’dan bu yana görülmekte olan duruşmalarını takip ediyoruz. Önümüzdeki dönemde de gerek bu davayı gerekse de yeni açılacak benzeri davaları takip etmeye devam edeceğiz. Ayrıca şu an hazırlıkları devam eden yeni bir web sitesi (www.failibelli.org) aracılığı ile söz konusu davalarla ilgili gelişmeleri ve davaların hukuki ve siyasi arka planlarına dair bilgi, analiz ve araştırmaları düzenli olarak kamuoyu ile paylaşacağız.

Elinizde bulunan bu çalışma da konunun uzmanları tarafından, geçmişle yüzleşme alanında geçmişte ve devam eden yargılamalara ilişkin gelişmeleri ele alan ve normatif bir çerçeve sunan yazılardan oluşan bir değerlendirme raporu. Temennimiz bu ve benzeri çabaların geçmişle yüzleşme konusunu kamuoyunda daha görünür hale getirmesi ve daha geniş kitlelerin hak arayışına vesile olması.

Siyasi Faili Meçhul Cinayetler ve Kayıplarda Devletin Rolü ve Sorumluluğu Sorunu¹

Mehmet Uçum, Avukat

Cinayet ve kişilerin zorla kaybına sebebiyet verme eylemlerinin bir siyasal düzenle ilişkisine bakıldığında, bunlar öncelikle hukukî sorunlar olarak görülür ve bu fiiller pozitif hukuk bakımından suçtur. Failleri hemen her hukuk düzeninde en ağır cezalara çarptırılır. Fakat cinayet ve kayıp yaratma fiilleri bir sistemin korunması ya da sürdürülmesi amacıyla ve/veya ideolojik arka planı olan tercihlere dayalı gerçekleşiyorsa, bu noktada, bu fiiller sadece bir hukukî sorun olmaktan çıkar, siyasî bir soruna dönüşür.

Bu nedenle siyasî faili meçhul cinayetleri ve kayıpları sadece hukukî bir mesele olarak ve yürürlükteki hukukun kurallarına göre değerlendirmek yetmez. Eğer böyle yapılırsa, yani siyasî nitelik bir kenara bırakılıp sorun suç ve ceza hukukunun yürürlükteki kurallarına göre çözülmeye çalışılırsa; birincisi sorun asla çözülmez, ikincisi bu suçlarda fail olarak yer almış kişilere ulaşılsa ve cezalandırılrsa bile adalet asla gerçekleşmez. Bunun için siyasî faili meçhul cinayetler ve kayıplar meselesi pozitif hukukun konusu olmadan önce politik hukukun konusudur. Konu politik hukuk çerçevesinde ele alındığında devlet bu sorunun merkezinde yer alan bir aktöre dönüşür.

Devletin siyasî faili meçhul cinayetler ve kayıplardaki merkezî rolünün birkaç boyutu vardır:

1. Bu suçlarda devletin doğrudan ya da dolaylı olarak içinde yer aldığı pratiklerin açığa çıkarılması gerekir.
2. Gerçekleşmiş suçların maddî ve manevî zarar verici sonuçlarını gidermek için, güçlü bir siyasal iradenin devleti bu çözümleri üretmeye, yani siyasal ve toplumsal adaleti sağlamaya zorlaması gerekir.
3. Suç ve ceza hukukuna göre bu eylemlere ilişkin gerekli hukuk pratiklerinin üretilerek bireysel bağlamda hukuksal adaletin sağlanmasında devlet işleyişinin etkin rol oynaması gerekir.
4. Bir daha siyasî faili meçhul cinayetler ve kayıpların olmaması için devleti, yapısı ve pratikleriyle bu suçların kaynağı olmaktan yahut bu suç pratiklerinin içinde yer almaktan kurtaracak dönüşümleri sağlamak gerekir.

Bu nedenle siyasî faili meçhul cinayetler ve kayıplar sorununda çözüm, ancak *üzleşme*, *adalet ve dönüşüm* süreçlerinin iç içe yürütüldüğü ve bu sürecin merkez aktörünün devlet olduğu bir çabanın sonucu gerçekleşebilir. *Üzleşme* meselesi son derece sade bir biçimde, devletin siyasî faili meçhul cinayetler ve kayıplarda doğrudan ya da dolaylı

¹ Belirtmekte yarar var: Konumuz siyasî faili meçhul cinayetler ve kayıplarla sınırlı olduğu için, devletin bu bağlamda ele aldığımız rolü ve sorumluluğunun bunun dışında her türlü siyasî cinayet, kayıp, toplu kırım, sürgün, yok etme eylemlerinde geçerli olduğunu düşünmemekteyim.

Yüzleşme meselesi son derece sade bir biçimde, devletin siyasî faili meçhul cinayetler ve kayıplarda doğrudan ya da dolaylı olarak içinde yer aldığı pratikleri açığa çıkarmak, raporlamak, devlet arşivini buna göre yeniden yazmaktır. Sonucu itibariyle, devletin ilgili dönem pratikleri nedeniyle ve o dönemler ve o olaylarla sınırlı olarak siyasal alanda ve toplumsal vicdanda mahkûm edilmesini sağlamak anlamına gelir.

olarak içinde yer aldığı pratikleri açığa çıkarmak, raporlamak, devlet arşivini buna göre yeniden yazmaktır. Sonucu itibariyle, devletin ilgili dönem pratikleri nedeniyle ve o dönemler ve o olaylarla sınırlı olarak siyasal alanda ve toplumsal vicdanda mahkûm edilmesini sağlamak anlamına gelir. Dikkat edilirse burada, kamu gücü kullanmış gerçek kişiler değil, belli dönemdeki ve belli olaylardaki doğrudan ya da dolaylı eylemleri yüzünden devletin siyasal-hukuksal tüzel kişiliği yargılanmakta ve mahkûm edilmektedir. O yüzden siyasî konulardaki yüzleşme gerçek kişiler arasındaki bir hesaplaşma değil, devletin siyasî-hukukî kişiliğiyle başta mağdurlar olmak üzere tüm toplumun hesaplaşması anlamına gelir. Bu durumda, ilgili dönemlerde kamu gücü kullanmış ve sorumluluğu olan ve bu sebeple devletin siyasî-hukukî tüzel kişiliğinin mahkûm olmasına neden olmuş kişilerin durumu ise suç ve ceza hukuku içinde ele alınması gereken bir konu olarak kalır.

Devletle siyasî yüzleşme bağlamında yapılması gereken ve içinde adalet ve dönüşümün de olduğu bu hesaplaşma sürecinde -paradoks gibi gözükse de- devlet iki şekilde ortaya çıkar ya da çıkmalıdır: Birisi hesap sorulan ve yargılanan devlet, diğeri ise hesap soran ve yargılayan devlet. Eğer hesap soran bir devlet ortaya çıkmamışsa yüzleşme de, adalet de, dönüşüm de gerçekleşemez. Hesap soran bir devlet için siyasî iradenin sorumluluğunun devreye girmesi gerekir. Devletin bürokratik

işleyişine egemen olacak bir güce ve toplumun değişim ihtiyacına yanıt verecek bir siyasal kavrayışa sahip olan bir siyasal irade, hesap soran bir devlet pratiği sağlayabilir. Bu nedenle siyasî yüzleşme meselesi öncelikle toplumsal bir meşruiyete ihtiyaç duymakta ve buna dayanan bir siyasal meşruiyet alanı gerektirmektedir. Toplumsal meşruiyeti sağlayan koşul toplumun siyasal sisteme, yani devlete ilişkin değişim ihtiyacı ve bu ihtiyaçtan ortaya çıkan toplumsal taleplerdir.

Değişime yönelik toplumsal taleplerden yola çıkarak, diğer bir deyişle değişime ilişkin toplumsal iradeye dayanarak bir ya da daha fazla siyasal aktör bir siyasal program oluşturmuş ve bu programa göre devleti çalıştırmak iradesi ortaya koymuşsa, bu siyasal çaba meşru bir çabadır. Bu siyasal aktör ya da aktörlerin her türlü faaliyeti siyasî meşruiyete sahip demektir. Pozitif hukuk bu bağlamdaki bazı siyasal çabalara izin vermese dahi siyasî meşruiyet zarar görmez. Tam tersine, pozitif hukuk siyasal ve toplumsal meşruiyet dayanağını ya yitirmiş olur ya da zaten böyle bir meşru kaynağa sahip olmadığı açığa çıkar. Dolayısıyla, “toplumsal ihtiyaçlar hukukuna aykırı olan bir kanun düzeni” sorunu doğar. Bu açıdan bakıldığında, toplumsal meşruiyete dayalı olarak ortaya çıkan siyasal aktörlerin ürettiği politik hukuka aykırı olması sebebiyle, hukuksal meşruiyetini yitirmiş mevzuatın ve bunun içinde işleyen yapıların, yeni hukuksal meşruiyete göre yeniden düzenlenmesi gerekir. İşte bu yeniden yapılanma süreci, aynı zamanda hesap soran devleti ortaya çıkarma, buna mukabil hesap sorulan devleti de mahkûm ve tasfiye etme sürecidir.

Adalet bütün boyutlarıyla ancak siyasî yapıların ve aktörlerin, toplumsal dinamiklerin ve yargı yerlerinin devrede olduğu bir süreçte sağlanabilir. Siyasî adalet, hesap sorulan devletin eylemlerini suç olarak görmeyen eski

ve/veya mevcut siyaset anlayışlarının mahkûm edilmesiyle sağlanabilir. Bunu yapmak toplumdaki destek alan siyasetin görevidir. Toplumsal adalet, toplumun, hesap sorulan devletin siyasî suçlarıyla mağdur edilmiş toplum kesimlerine ve mağdur edilmiş bireylere sahip çıkıp, geçmişte bu eylemlere açık ya da örtülü onay vermiş yahut görmezden gelmiş toplumsal iradeleri mahkûm etmesiyle sağlanır. Siyasal ve toplumsal adalet bir anlamda, siyasetin ve toplumun veya en azından toplumun belli kesimlerinin bir öz eleştiri faaliyetidir. Bireysel adalet, yargı yerlerinin hem suç ve ceza hukukuna göre gerçek kişi sorumlular hakkında işlem yapması ve uygun cezaları vermesiyle sağlanabilir, hem de tazminat hukukuna göre hesap sorulan devletin “işleyiş kusuru” nedeniyle, devlet tüzel kişiliğinin sorumluluğuna karar verilmesiyle gerçekleşebilir. Bu karar hem yargısal karar olabilir hem de düzenleyici işlemlerle yasama ve yürütme kararı olabilir.

Burada sözü edilen işleyiş kusuru “hizmet kusuru”ndan tamamen farklı bir kavramdır. Hizmet kusuru, devlete yüklenmiş meşru ve yasaya uygun hizmetlerin yerine getirilmesinde ortaya çıkan kusurlu eylem ve işlemler bakımından devletin sorumlu olmasıdır. Oysa işleyiş kusuru, devlete yüklenmesi asla mümkün olmayan ve devlet hizmeti kavramıyla ilgisi bulunmayan, siyasî suç sayılan eylemlerin devletin ürettiği ya da içinde olduğu pratiklerle gerçekleştirilmesidir. Hizmet kusurunda hukuka aykırılık, pozitif hukukun çizdiği sınırların aşılması, takdir hatası, yetki aşımı, üst norm ihlali gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır. Oysa işleyiş kusuru, hukuk tanımazlıktan, dışlayıcı ve baskıcı ideolojik tutumlardan, belli bir siyasal sistemi topluma ya da toplumun bir ya da daha fazla kesimine karşı koruma ya da sürdürme amacıyla üretilen devlet pratiklerinden doğan tam bir hukuk

dışılık halini ifade eder. Dolayısıyla hesap soran devlet, hesap sorulan devletin işleyiş kusurundan kaynaklanan suçların ortaya çıkardığı maddî ve manevî her türlü zarar verici sonucu telafi edecek tarzda bir sorumluluk altına girerek hesap sorma sürecinin bireysel adalet boyutunu tamamlar. Hesap soran devletin bu noktada yaptığı tüm tasarruflar “telafi hukuku” kapsamında değerlendirilir. Bu yönüyle telafi hukuku, devletin kendi öz eleştirisi üzerine geliştirdiği hukuk olarak tanımlanabilir.

Dönüşüm, hesap sorulan devletin tasfiyesi ile hesap soran devletin yapılandırılmasıdır ve bunun temel aracı anayasadır. Çünkü devletin niteliği, esasları, yapısı ve işleyişi ancak anayasa ile belirlenir. Elbette yeni bir anayasa devleti yeniden yapılandırırken bunu bir sürecin sonu değil yeni bir dönemin başlangıcı olarak yapabilir. Dolayısıyla dönüşüm süreci başlangıçta devrimci ama hemen akabinde evrimci, diğer bir deyişle reformcu bir çizgide gelişir. Bu reformun meşru kaynağı toplumsal ve siyasal dinamiklerdir. Görünümü ise hukuk sistemini yeniden yapılandıran yasalastırma faaliyetidir. O nedenle hukuk reformu olarak adlandırılır. Bu reformla amaçlanan da toplumsal dinamikler ve ihtiyaçlar hukukuna uygun yeni devlet yapısının içinde faaliyet göstereceği hukuk düzenini inşa etmektir.

Sonuç olarak, devletin içinde yer aldığı suçlarla hesaplaşmak, bu suçları cezalandırmak, bu suçların ortaya çıkardığı her türlü maddî ve manevî zarar verici sonucu telafi hukuku çerçevesinde gidermek için yine devlet eliyle bir faaliyet yürütmek zorunludur. Bunun için iki devlet tezi üzerinden gitmek son derece anlamlı ve önemlidir. Devletin bekası ya da sürekliliği ilkesine bağlı kalınmasının, hesap soran devletin hesap sorulan devletin suçlarına ortak olmak anlamına gelmeyeceği açıkça görülmeli ve kabul edilmelidir. Bu analiz çerçevesinde

Türkiye'nin siyasî faili meçhul cinayetleri ve kayıpları sorunu; TBMM'de yasalaştırma ve komisyon çalışmaları faaliyetiyle, yürütme ve idarenin telafi edici hukuk uygulamaları faaliyetiyle, yargının suç ve ceza hukuku ile tazminat hukuku çerçevesinde vereceği sorumluluk kararlarıyla, tüm bunların iç içe

yahut paralel faaliyetler olarak gelişmesiyle hal yoluna girebilir. Bu süreç aynı zamanda bir toplumsal değişim ve siyasal dönüşüm süreci olarak görülebilir. İşte bu noktada yeni anayasa ihtiyacının karşılanması ilk büyük adım olabilir.

Kayıp Babanın Çocukları

Mihdi Perinçek, Diyarbakır İnsan Hakları Derneği

Bu yazının konusu, kendi iradesiyle yakınlarından veya toplumun bir kesiminden gizlenen ya da yakınları tarafından ulaşılamayan zihinsel engelli bireyler değildir; burada kastedilen kayıp, faili devlet olan siyasî kayıplardır.

Bu yazıda geçtiği anlamıyla kayıp olma olgusunu salt kaybedilen bireyin hak ve özgürlükleri bağlamında değerlendirmek eksik ve hatalı bir değerlendirme olur. Bir bireyin kaybolması, o bireyin özgürlüğünden yoksun bırakılması ve yaşam hakkının ihlal edilmesinin yanı sıra, toplumsal ve siyasal bir anlam da taşır; zira kaybolma olgusu, kaybın yakınlarının hayatları boyunca maruz kalacakları bir işkence ve süreklilik kazanacak bir acıyla yaşamaları anlamına geldiği gibi, toplum içinde de kaygı ve tedirginliğe yol açar.

Siyasal nedenlerle kaybedilenler için hazırlanmış birçok uluslararası bildirme ve sözleşme mevcuttur. Devletin gözetiminde kaybetme eylemi, uluslararası metinlere göre insanlığa karşı işlenen suçlar kategorisi içerisinde değerlendirilir.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (International Law Commission-ILC) hazırladığı, 1996 tarihli İnsanlık İçin Barış ve Güvenliğe Karşı İşlenen Suçlar Yasası (Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind) tasarısının 18'inci maddesinde insanlığa karşı işlenen suçların kapsamlı bir tanımı yapılmış ve hangi fiillerin bu kapsamda değerlendirileceği madde bendinde yer

almıştır. Sıralanan olgular ve fiiller arasında gözetiminde kayıpların da yer alması bu savımızı destekler niteliktedir.

20 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen "İnsanın Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme" bu anlaşmalardan yalnızca bir tanesidir. Bu sözleşme gözetiminde kayıp şöyle tanımlar:

"Kişiler, devletin çeşitli kademelerinde veya birimlerinde resmî görev yapanlar veya Devlet adına hareket eden örgütlü gruplar veya özel kişiler tarafından veya Devletin doğrudan veya dolaylı desteğiyle, onayıyla veya bilgisi dâhilinde tutuklandıklarında, gözetimine alındıklarında, zorla kaçırıldıklarında veya başka yollardan özgürlüklerinden yoksun bırakıldıklarında; bunun ardından ilgili kişilerin akıbeti veya nerede olduklarına ilişkin bilgi verilmediğinde veya söz konusu kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları kabul edilmediğinde, böylece bu kişiler yasaların koruyuculuğu dışında bırakıldıklarında ortaya çıkan durumlardır."

Sözleşmeye göre gözetiminde kayıp tanımı üç temel unsuru barındırıyor:

1. Özgürlükten yoksun bırakılmanın ilgili kişinin kendi isteği dışında gerçekleşmesi,
2. Bilgi sahibi olma anlamında resmî yetkililerin de işe karışmış olması,
3. Resmî yetkililerin fiili kabul etmemeleri veya ilgili kişinin akıbetini veya nerede olduğunu açıklamamaları.

Devlet mekanizması, iktidarda olan kesimlerin çıkarlarını esas alan yasa, işleyiş ve yapılarla donatılmıştır. Bu nedenle muhaliflere yönelik yasalarda tanımlanan “meşru” şiddeti sürekli uygulamaktadır. Etnik nedenlerle Ermeniler, Kürtler, Romenler; dinî nedenlerle Aleviler, Yezidiler, Gayri Müslimler; sosyal-politik nedenlerle emekçiler, solcular, sosyalistler, komünistler ve muhalif siyasî partiler, Türkiye’de bu şiddete maruz kalan kesimlerden bir kısmıdır. Ancak toplumsal muhalefetin yüksek olduğu zamanlarda, yürürlükteki yasaların da ötesine geçilerek yasalarda tanımlanmamış yapı ve yöntemler devlet eliyle ve yasal olmayan yollar kullanılarak devreye sokulmaktadır.

Yasalarda meşru sayılsın yahut sayılmasın, insan onurunu yok sayan her türlü devlet şiddeti hukuk dışıdır. Gözaltında kaybetmek de aynı biçimde devletin hukuk dışı şiddetinin bir örneğidir. Türkiye’nin bilinen en eski gözaltındaki kaybı, rejim muhalifi komünist Salih Bozışık’tır. 1925 yılında gözaltına alındıktan sonra kendisinden bir daha haber alınmamıştır. Yıllar içinde gözaltındaki kayıpların sayısı sürekli artmıştır. Bu kayıplarla ilgili özellikle iki önemli sıçrama döneminden bahsedebiliriz: 12 Eylül “faşist askerî darbe” dönemi ve 90’lı yıllar.

90’lı yıllardaki binlerce siyasî kaybın sorumlusu devlettir. Ağırlıklı olarak Hakkari, Van, Şırnak, Mardin, Siirt, Diyarbakır, Bitlis, Bingöl, Batman, Ağrı, Kars, Iğdır, Tunceli, Kahramanmaraş, Gaziantep, Muş, Elazığ illerinde insanlar gözaltına alınıp kaybedildi. Kırsal alandaki köy yakma ve boşaltma vakalarında Bolu ve Kayseri komando birlikleri, kent merkezlerindeki gözaltında kayıp vakalarında ise ağırlıklı olarak JİTEM yapılanmasının rol oynadığı bugün artık dillendirilen gerçek.

Yöneticisi olduğum İHD Diyarbakır şubesi her hafta cumartesi günü gözaltı kayıpları, yargısız infazlar ve faili meçhul cinayetler ile ilgili olarak eylem yapıyor. Bu eylemler üç yılı aşkındır sürüyor, her hafta bir kaybın öyküsü anlatılıyor; bazen bir çocuk, bir anne, bir oğul, bir kardeş mektuba döktüğü duygularını paylaşıyor. 27 Şubat 1997 tarihinde Diyarbakır’da telsizli, silahlı sivil dört kişi tarafından gözaltına alınıp kaybedilen 70 yaşındaki Fikri Özgen’in torunu Arjen Özgen, 20 Mayıs 1995 tarihinde gözaltına alınıp kaybedilen Ömer Söğüt’ün kızı Berna Söğüt, bu eylemlere katılıp duygularını paylaşanlardan sadece ikisi.

Gözaltı kayıplarının bir daha yaşanmaması için şunların yapılması elzemdir:

1. Siyasî irade oluşturulmalıdır.
2. Yasalar uluslararası sözleşmelere ve metinlere uygun olarak düzenlenmeli, bu yönde idari tedbirler alınmalıdır.
3. Var olan adlî tedbirler güçlendirilmeli ve ek düzenlemeler yapılmalıdır.

Onarıcı adalet sürecine ilişkin yapılması gerekenler ise şöyle sıralanabilir:

1. Devlet yetkilileri kayıplardan dolayı ailelerden ve toplumdan özür dilemelidir.
2. Yaşanmış gözaltı kayıpları açığa çıkarılmalı, cenazeler ailelerine teslim edilmelidir.
3. Yaşanan kayıpların failleri yargılanmalı ve cezalandırılmalıdır.
4. Maktulün yakınlarına tazminat ödenmelidir.
5. Maktul yakınlarına yaşadığı sarsıntı ve incinme nedeniyle psikolojik destek sunulmalıdır.

Uluslararası sözleşmeler ve hukuk, yaşanan gözaltı kayıpları ile ilgili olarak, taraf ülkelerin bu sorumluluğunu hâlihazırda vurgulamıştır.

Cenevre Sözleşmeleri Protokolü'nün 32'inci maddesi "ailelerin [ortadan kaybolmuş] yakınlarının akıbetini öğrenme hakkını" öngörmektedir. 2006 tarihli "İnsanın Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme"nin 24'üncü maddesi ise şöyle demektedir:

"Mağdur her kişinin, gözaltında kayıp olayının koşulları ile ilgili gerçekleri, soruşturmanın safhalarını ve sonuçlarını ve kaybolan kişinin akıbetini bilme hakkı vardır. Taraf Devletlerden her biri, bu açıdan gerekli önlemleri alacaktır."

Bu maddelerin yorumundan öncelikle şu sonuçlara ulaşabiliriz:

1. Aileler ve yakınların gözaltında kayıplara ilişkin olarak gerçeğe ulaşma hakkı vardır ve engellenemez. Bu hak ise herhangi bir soruşturmanın ilerlemesini ve sonuçlarını, kayıp kişilerin akıbetini ve buldukları

yerleri, kayıp olayının meydana geldiği koşulları ve fail(ler)in kimliğini bilme hakkını kapsar.

2. Gözaltında kayıplara ilişkin olarak gerçeğe ulaşma hakkı, meşru bağlantısı olan başka kişilerin (temsilcilerinin veya avukatlarının) özgürlüğünden yoksun bırakılmış bir kişi hakkında bilgi alma hakkından net biçimde ayrıştırılmalıdır. Gözaltındaki kişi hakkında bilgi alma hakkı, kayıtsız şartsız bir haktır.

Sonuç olarak, kayıpların akıbetinin güvenlik bürokrasisinin "kozmetik odalar" dehlizlerinden kurtarılıp gün ışığına çıkarılması, kayıplara ait cenazelerin ailelerine teslim edilmesi her şeyin ötesinde bir vicdan, bir ahlak sorunudur. Dosyaların zamanaşımına girmemesi, faillerin cezasızlıkla ödüllendirilmemesi için hepimiz sorumluluk ve duyarlılıkla kayıplar konusunda taraf olmalıyız.

Yakın Geçmişte İnsan Haklarının Ağır İhlallerini Soruşturma(ma) Sorunu

Tahir Elçi, Avukat, Diyarbakır Barosu

Yakın geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerinin başında yaşam hakkına yönelik eylemler gelmektedir. Daha çok gözaltında kayıplar ve faili meçhul cinayetler olarak bilinen ve insan haklarının ağır ihlali olan bu suçların soruşturulması sorunu, bu travmanın sonuçlarından sadece biri olarak varlığını halen sürdürmektedir. Son on yıl içinde hem yasal düzenlemelerde, hem de uygulamada birçok değişiklik/değişim ve iyileştirme olmasına rağmen, insan hakları ihlallerinden sorumlu kamu görevlilerinin soruşturulamaması veya diğer bir anlatımla suç ve cezadan bağışık kalması sorunu bütün ağırlığıyla devam etmektedir.

Öteden beri kimi kamu görevlilerinin karıştığı ve kamu içinde örgütlü hukuk dışı yapıların gerçekleştirdiği eylemler şikâyet konusu ise de, özellikle keyfî ve kısa yoldan infazlara dair yaygın olaylar 1990'lı yıllarda yaşanmaya başladı. 1984 yılında silahlı eylemlerini başlatan yasadışı PKK örgütüne karşı kamuda "yasal" yollardan mücadele etmenin yeterli olamayacağı, örgütü destekleyen sivillerin ve örgüt tabanının da hukukî prosedürlerle soruşturma yerine "örgütün yöntemleriyle" sindirilmesi gerektiği yönünde yaygın bir kanaat oluşmuştu. O yıllarda bazı güvenlik bürokratlarının yaptığı PKK'ya yardım etmenin cezası birkaç ay hapis, devlete yardım etmenin cezası ise ölüm minvalindeki açıklamalarla, PKK'ya yardım ettiği düşünülen sivillere

yönelik yargısız infazların uygulanması gerektiği görüşü açıkça kamuoyuna da yansiyordu. En son dönemin başbakanlarından Tansu Çillerin "örgüte yardım edenler de düşman muamelesi görecektir" mealindeki açıklamasıyla, sistemli şekilde yaşanan gözaltında kayıp ve keyfî infazların arkasında siyasî iradenin açık desteğinin bulunduğu anlaşılıyordu. Başta Diyarbakır, Şırnak, Mardin ve Batman gibi merkezler olmak üzere bölgenin hemen her yerinde, neredeyse her gün, insanlar devlet görevlileri tarafından evinden, işyerinden, sokaktan ve bazen de bir arama noktasından gözaltına alınıyor, cesetleri kısa bir süre sonra bir yol kenarında veya bir köprü altında bulunuyor ya da akıbetleri hakkında bir daha bilgi edinilemiyordu. 1993-1995 yılları arasında başta Cizre ilçesi olmak üzere birçok yerde, sivil araçlarla ve sivil kıyafetler içinde dolaşan, aralarında PKK'dan kaçarak güvenlik güçlerine teslim olan ve "itirafçılar" olarak bilinen kişilerin de bulunduğu "sivil ekipler" kişileri evlerinden aldıktan sonra çocuklarının gözü önünde veya kapı önlerinde kurşuna dizmeye başlamıştı. Artık hiç kimse yasanın ve hukukun koruması veya devletin güvencesi altında değildi. Aksine hemen herkesin yaşam hakkı bir jandarma komutanının, bir uzman çavuşun veya bir itirafçının vereceği karara kalmıştı. Nitekim Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş "Susurluk Raporu" olarak bilinen raporunda, aslında her devlette yargısız infazların olabileceğini, ancak Güneydoğu'da

ölüm kararlarının artık bir uzman çavuş veya bir itirazcı tarafından bile verilebildiğini söyleyerek dehşet verici tabloyu hem bir açıdan ortaya koymuş hem de kendince uygulamayı “eleştirmişti.”

1990’lı yıllarda kamu görevlileri tarafından sivillere karşı işlenen bu ağır suçları soruşturacak kapasitede ne bir yargı mekanizması vardı, ne de yargı adamları (savcılar ve yargıçlar) böyle bir istek ve iradeye sahipti. “Teröre karşı güvenlik güçlerinin moralini bozmamak lazım” biçiminde özetlenen resmî söylem yöneticilerin yanı sıra yargıda da baskın bir anlayış haline gelmişti. İnsan hakları ihlallerinden sorumlu kamu görevlilerin korunması ve kollanmasına dair adeta örtülü bir sözleşmeden söz etmek mümkündür. Savcılar yargısız infazlara ilişkin şikâyetleri dikkate almadığı gibi, bu suçlara ilişkin soruşturma fezlekeleri yine bizzat failleri de bünyesinde barındıran güvenlik ünitesinin başındaki yetkili tarafından düzenlenerek savcılıklara sunuluyordu. Yerel savcılar, Jandarma ve Emniyet müdürlüklerinden gelen yazılara göre bu tür eylemlerin de “yasa dışı PKK örgütü tarafından gerçekleştirildiğini” varsayarak soruşturma dosyalarını o tarihteki Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) Savcılığı’na gönderiyordu. Birkaç formalite yazışmadan oluşan binlerce dosya, savcılığın raflarında öylece kalıyordu. Kısaca Anayasa’da “devletin niteliklerinden” biri olarak belirtilmiş olan “hukuk devleti” olma koşulunun hiçbir hükmü kalmamıştı. Bu ortamda, faillerin kim olduğunu çok iyi bilen ve çaldığı her devlet kapısı yüzüne kapanan kayıpların veya ölenlerin yakınları dehşet içinde benzer bir akıbete uğramamak için bölge dışına kaçıyor, fırsatını bulan Avrupa ülkelerinden birine iltica ediyordu. 1990’lı yıllarda, köylerin zorla boşaltılmasının yanı sıra, hukuksuzluğun ve keyfî infazların

yarattığı dehşet ortamında, Şırnak, Cizre, Kulp ve Lice gibi Güneydoğu’nun önemli yerleşim birimleri büyük ölçüde boşaldı, on binlerce sivil daha güvenli merkezlere göç etmek zorunda kaldı. Keyfî infazların ve gözaltında kayıpların artık günlük olağan olaylar olmaya başladığı Şırnak ve ilçelerinden, aralarında yaşlı, kadın ve çocukların da bulunduğu 15 bine yakın sivil göç ederek Kuzey Irak’ta bulunan Birleşmiş Milletler mülteci kamplarına yerleşmek zorunda kaldı.

Bölgeden bazı avukatların yardımıyla, çok az sayıda mağdur şikâyetlerini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) götürebilmiştir. AİHM yaptığı incelemede, bu tür ağır insan hakkı ihlallerinin yaygınlığını ve soruşturma makamlarının bu ciddi suçları soruşturmadaki isteksizliğini saptamış; Türkiye’nin Güneydoğusunda hak arama özgürlüğünün bulunmadığına ve iç hukuk yollarının etkili olmaması nedeniyle mağdurların iç prosedürleri takip etmek zorunda kalmadan doğrudan Strasbourg’taki mahkemeye başvurabileceğine dair kararlar vermiştir. Özellikle Diyarbakır ve Şırnak’tan yapılan çok sayıda başvuruyla ilgili olarak, AİHM infazlarda devlet görevlilerinin sorumluluğuna işaret eden tespitler yapmış ve insan haklarının ihlal edildiğine karar vermiştir. AİHM, 1990’lı yıllarda keyfî infazlar ve gözaltında kayıp şikâyetleri üzerine, delil toplamak amacıyla Ankara Adliyesi’nde bulgu saptama ve tanık dinleme duruşmaları icra etmiştir. Mahkeme bu duruşmalarda, başvuranların yanı sıra aralarında jandarma ve polis görevlilerinin de bulunduğu yüzlerce kamu görevlisini dinlemiş, yaşanan insanlık dışı suçların delillerini kayıtlara geçirmiştir.

1990’lı yıllarda bölgede görev yapmış ve isimleri pek çok insan hakkı ihlalleriyle birlikte anılan bazı Jandarma üst düzey görevlileri, hükümeti

devirmek amacıyla darbe tertipleme faaliyetleri iddiasıyla 2009 yılında Ergenekon soruşturması kapsamında tutuklandı. Bu tarihten sonra hem mağdurlar bu durumdan cesaret alarak savcılıkların kapısını daha rahat yeniden çalmaya başlamış, hem de savcılar eski meslektaşlarına göre bu soruşturmalara daha fazla ilgi gösterir olmuştular. Yine bu tarihten itibaren, bu suçlarla ilgili tanıklık yapabilecek kişiler de -halen ciddi bir korku ve endişe taşımalarına rağmen- adliyelere başvurarak gerçekleri ifade etmeye başladılar.

2009 yılında adli bir suçtan hükümlü olan bir tanığın savcılığa başvurarak anılan yıllarda Cizre ilçesinde tanık olduğu bazı olaylarla ilgili bilgiler vermesi üzerine savcılık bir araştırma başlatmış, anlatılanların yıllardır savcılığın raflarında bekleyen dosyalarda yazılı olan olayların oluş biçimiyle örtüştüğünü saptamıştır. Bunun üzerine soruşturmayı sürdüren savcılık, aynı tarihlerde Cizre İlçe Jandarma Komutanlığı'nda oluşturulan "sivil infaz ekibinin" içinde yer almış iki eski PKK itirafçısının gizli tanık sıfatıyla verdikleri ifadeler ve diğer delillere dayanarak, başta dönemin Cizre İlçe Jandarma Bölük Komutanı olan ve 2009 yılından itibaren görevini Kayseri İl Jandarma Alay Komutanı olarak sürdüren Jandarma Albay Cemal Temizöz olmak üzere çok sayıda kişi hakkında, 1993-1995 yılları arasında 20 sivil keyfi şekilde infaz ettikleri gerekçesiyle Diyarbakır Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemesi'nde bir kamu davası açtı. Halen beş kişinin tutuklu olarak yargılandığı dava sürmektedir. Bu dava esnasında, bir dönem yakınlarının zorla kaybedilmesi veya öldürülmesi ile ilgili gerçekleri ve başlarından geçen hikâyelerini dile getirme olanağı bulamamış onlarca mağdur ve şikâyetçi hakikatleri duruşma salonunda ifade ettiler. Bu insanlar ilk defa devletin bir mahkemesinde, çok iyi bildikleri-tanıdıkları devletin üst düzey

bir görevlisinin yüzüne karşı yaşanan gerçekleri ayrıntılı olarak dile getirirken, bir yandan hesap sordular, bir yandan da anısını ve acısını içlerinde yaşattıkları yakınlarına karşı insanî "görevlerini" yerine getirmeye çalıştılar. AİHM'nin 1990'lı yıllara ait benzer şikâyetlerle ilgili delil toplamak amacıyla Ankara Adliyesi'nde düzenlediği bulgu saptama/tanık dinleme oturumlarından sonra, belki ilk defa, üstelik bir mahkemede, aslında "insanlığa karşı suç" oluşturan bu ağır ihlallerle ilgili hakikatler resmî kayıtlara geçiyordu. Ancak soruşturmalar, binlerce keyfi/yargısız infaza karşılık, 20 sivilin öldürülmesiyle ilgili bu davayla sınırlı kaldı. Hem bu davanın soruşturması aşamasında şikâyetçi ve tanıkların ifadeleri hem de Cizre Cumhuriyet Savcılığı'nın adli kayıtlar üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda, bu davanın bir numaralı sanığı olan kamu görevlisinin görev yaptığı 1993-1995 yılları arasında, oluşturulan sivil ekiplerin eylemlerine benzer şekilde meydana gelmiş ve faili meçhul kalmış 60-70 civarında ölüm olayı olduğu saptanmıştır. Bunlar, aydınlanmayı bekleyen onca cinayetin sadece bir ilçede gerçekleşen kısmı. Bölgenin genelinde, binlerce faili meçhul cinayetin sorumlularının soruşturulması ve adalet önüne çıkarılması halen beklenmektedir.

Bugün gerek yönetenler gerekse kamu adına suçları soruşturmakla görevli cumhuriyet savcıları, bu ağır suçları soruşturacak yeterli istek ve iradeyi ortaya koymuş değiller. 1991 yılında JİTEM adlı hukuk dışı örgüt tarafından Diyarbakır şehir merkezinde öldürülen Kürt aydın ve yazar Musa Anter cinayeti faillerinden biri 20 yıl sonra, Temmuz 2012'de tutuklandı. Ancak unutmayalım ki, bu gelişme savcı ve polis takibinden çok günlük bir gazetenin muhabirlerinin uğraş ve takibi ile oldu. Asıl cinayeti planlayan ve talimat veren resmî görevliler ise hâlâ ortaya çıkarılmış değil.

AİHM, birçok kararında gözaltında kayıpların ve keyfî infazların faillerine işaret eden saptamalar yaparak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (Sözleşme) yaşam hakkını güvence altına alan 2. maddesinin ihlal edildiğini belirtmiştir. Ancak, savcılıkların AİHM'nin yaptığı tespitleri dikkate alıp soruşturma dosyalarını yeniden ele alarak bu yönde derinleştirmesi ve failleri adalet önüne çıkarması gerekirken, ne yazık ki bu konuda kayda değer bir işleme tanık olunamamıştır. Örnek vermek gerekirse, AİHM 1993 yılında Silopi ilçesinde Abdulvahap Timurtaş'ın jandarma görevlileri tarafından gözaltına alınmasının İlçe Jandarma Komutanı'nın imzasının yer aldığı resmî belgeyle sabit olmasına rağmen akıbetinin bir daha bilinemediğini (bkz. 13 Haziran 2000 tarih ve 23531/94 numaralı Timurtaş/Türkiye kararı), yine aynı ilçede bu kez 2001 yılında Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) üyesi iki sivilin aynı Jandarma Komutanlığı binasına girdiklerinin resmî belge ve tanıkların ifadeleriyle sabit olmasına rağmen her ikisinin de gözaltında kaybolduğunu belirterek Sözleşme'nin bir dizi hükmünün ihlal edildiğine karar vermiştir (bkz. 2 Ağustos 2005 tarih ve 65899/01 numaralı Tanış ve Deniz/Türkiye kararı). Mahkeme aynı şekilde 1993 yılında Cizre ilçesinde gözaltına alınan Muhsin Taş'ın akıbetinin de bilinmediğini belirterek, gözaltında kayıp

Toplumsal yaraları onarmanın ve ağır travmalar geçiren toplumu iyileştirmenin yolu, hakikatin ortaya çıkarılması ve adaletin yerini bulduğunun toplum tarafından görülmesinden geçer. Bu ağır suçların delilleri daha fazla kaybolmadan ve failleri cezasız kalmadan, adil ve etkili soruşturmalarla hukuk devletinin hükmünün herkes için geçerli olduğunu görmek yurttaşların hakkıdır.

nedeniyle Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir (bkz. 14 Kasım 2000 tarih ve 24396794 numaralı Taş/Türkiye kararı). AİHM bu davayla ilgili Ankara'da yaptığı bulgu saptama duruşmasında, 1993 tarihinde Cizre İlçe Jandarma Komutanı olan Albay Cemal Temizöz'ün ve kendisine bağlı "sivil ekibin" bazı üyelerinin de ifadesine başvurmuştur. Ancak AİHM'nin failleri işaret eden bu üç olayla ilgili kararlarına rağmen, bu güne kadar savcılıkların elinde bulunan soruşturma dosyalarında bir ilerleme kat edilememiştir.

Toplumsal yaraları onarmanın ve ağır travmalar geçiren toplumu iyileştirmenin yolu, hakikatin ortaya çıkarılması ve adaletin yerini bulduğunun toplum tarafından görülmesinden geçer. Bu ağır suçların delilleri daha fazla kaybolmadan ve failleri cezasız kalmadan, adil ve etkili soruşturmalarla hukuk devletinin hükmünün herkes için geçerli olduğunu görmek yurttaşların hakkıdır.

Darbecilerin Yargılanması ve Geçmişle Hesaplaşma

Levent Pişkin, TESEV Demokratikleşme Programı

12 Eylül 1980 darbesi kısa Cumhuriyet tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyduğu üçüncü darbedir. Darbe sonrası hükümet görevden alındı, meclis lağvedildi ve anayasa yürürlükten kaldırıldı. Dokuz yıl süren ve Türkiye'nin yeniden tasarlandığı askerî dönem bu şekilde başladı. Darbe sonrasında 650 bin kişi gözaltına alındı, 1.683 bin kişi fişlendi, 50 kişi idam edildi, 171 kişinin ise "işkenceden öldüğü" belgelendi.¹ Darbeyi gerçekleştiren Milli Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanması salık verilen anayasa 7 Kasım 1982'de yapılan halk oylamasından çıkan oylar neticesinde 9 Kasım 1982'de yürürlüğe girdi. Milli Güvenlik Konseyi başkanı Kenan Evren ise aynı oylamada cumhurbaşkanı olarak seçildi.

Askerî diktatörlük, iktidardan alay-ı vâlâ ile "şekli çekilişini" yapmadan evvel kabul edilen Anayasa'nın geçici 15. maddesinde kendisine cezasızlık zırhı giydirdi. Diktatörlük, hazırladığı anayasa ile hedeflediği Türkiye'yi inşa etmek üzere büyük bir adım attı: 32 senedir darbe anayasası, darbe kanunları ve kurumlarıyla yönetilen ülkede darbenin izleri hâlâ hissedilir vaziyette.

Darbeci generallerin aslında kendilerine "af" çıkarması olarak tanımlayabileceğimiz geçici 15. madde, insan hakları ihlallerini cezasız bırakma sonucunu doğurduğu için gündemde

sıklıkla yer almış, önemli tartışmalara neden olmuştur. 12 Eylül 2010 referandumundan evvel 16 kez değişikliğe gidilen 82 Anayasası'nda darbecilerin "yargılanamazlığı" öngören maddenin kaldırılması konusunda siyasî iktidarlar gereken iradeyi göster(e)memiş, değişiklik paketlerinin hiç birinde geçici 15. maddenin kaldırılması kendine yer bulamamıştır.

Hukukî ve dolayısıyla siyasî bağlamda sorulması gereken ve defalarca sorulan, tartışma konusu olan soru şuydu: "Geçici 15. maddenin varlığı, yargılanamazlığa imkân tanır mıydı?" Bu noktada hafızamızı tazelemekte fayda var: 28 Mart 2000 tarihinde Adana Savcısı Sacit Kayasu 12 Eylül darbesinin lideri Kenan Evren'in anayasal suç işlediği iddiasıyla bir iddianame düzenledi ve darbecilerin yargılanmasını istedi.² Darbenin kurumsallaşmasının en göze çarpıcı örneklerinden olan Kayasu, yine darbeye kurulmuş olan HSYK tarafından meslekten ihraç edildi, hakkında davalar açıldı. Savcı Kayasu'nun bu takdire şayan çabası, darbeci Kenan Evren'e "fahri hukuk doktorası" verilen bir ülkede tabii ki hukuksuzluk sayıldı.

Bazı hukukçulara göre 2004 yılında Anayasa'nın 90. maddesine eklenen "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere

¹ NTV, "Rakamlarla 12 Eylül Darbesi", 2012, <http://www.ntvmsnbc.com/id/24999286/>, erişim tarihi 17.07.2012.

² Wikipedia, "Sacit Kayasu", 2012, http://tr.wikipedia.org/wiki/Sacit_Kayasu, erişim tarihi 18.07.2012.

ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” ifadesi³ darbecilerin yargılanmasını mümkün kılıyordu. Darbe, anayasanın lafzıyla “temel hak ve özgürlükleri” ortadan kaldırmak, doğrudan insan haklarını hiçe saymak demekse, uluslararası hukuk metinlerinin bu yargılamaya cevaz vereceği bir gerçektir.

Nitekim Avrupa Konseyi’ne üye beş devletin (Fransa, Norveç, Danimarka, İsveç ve Hollanda), yine Avrupa Konseyi’nin bir üyesi olan Türkiye’yi, insan haklarını ihlal ettiği iddiasıyla İnsan Hakları Avrupa Komisyonu’na şikâyet etmesi (1 Temmuz 1982) bu savımızı güçlendirir nitelikte.⁴ Referandumdan önce ve sonra çeşitli STK’lar ve siyasî partilerce hazırlanan suç duyurularında da Anayasa’nın 90/5 maddesi yasal dayanak olarak gösterilerek, darbe yargılamalarında uluslararası sözleşmelerin göz önüne alınması talep edildi.

12 Eylül 2010 referandum paketinde yer alan geçici 15. maddenin kaldırılmasıyla beraber, darbecilerin yargılanması önünde engel teşkil ettiği ileri sürülen o meş’um madde ilga edildi ve darbecilerin yargılanmasının önü açılmış oldu. Bu yöndeki ilk adımı atan Özel Yetkili Savcı Kemal Çetin’in 03 Mart 2012 tarihinde mahkemeye sunduğu 2012/2 no’lu iddianameye⁵ yöneltilen pek çok eleştiri

bulunuyor. İddianamenin genel değerlendirme bölümündeki darbe öncesi gerçekleşen olaylara yer verilme şekli ve sanıklara “insanlığa karşı suç”⁶ işlemiş oldukları gerekçesiyle dava açılmamış olması yöneltilen eleştirilerin başlıca ikisi. Suç isnadı olarak TCK’nın 1980’de yürürlükte olan 146. ve 147. maddelerinde tanımlanmış “darbeye teşebbüs” suçu gösterildi; işkence, eziyet ve kişi hürriyetinden yoksun kılma gibi mevcut TCK’da insanlığa karşı suç kategorisinde değerlendirilen suç tipleri iddianamede yer almadı. Halbuki, Nürnberg Şartı’na⁷ göre devletler kendi kanunlarında yer almasa dahi, suçun oluşumu halinde takip etmek zorunda oldukları, uluslararası hukukun emredici kuralı niteliğine sahip ve insanlığa karşı suçlar kapsamında değerlendirilen eylemleri cezalandırmak zorundadır. Yukarıda bahsettiğimiz Anayasa’nın 90/5 maddesi gereği, bu suç tipinin iddianamede yer alması gerekirdi.

12 Eylül 2010 referandumu sonrasında kabul edilen değişikliklerle beraber, Cumhuriyet tarihinde ilk kez, 4 Nisan 2012’de, özel yetkili Ankara 12. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından, darbeye yönetime el koymuş kişilerin yargılanmasına başlandı. Birçok “hukukî ve politik tartışmayla” başlayan davaya üç celsedir, sanıklar Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya -bir 12 Eylül müessesesi olan ve defalarca tartışmalı kararlara imza atmış Adlî

3 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, no. 5170, 07.05.2004, *Resmî Gazete*, sayı 25469, 22.05.2004.

4 Osman Doğru, “Yargılanan 12 Eylül”, *Radikal İki*, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetayV3&ArticleID=1089398&CategoryID=42>, erişim tarihi 29.07.2012.

5 İddianamenin tam metni için, bkz. <http://www.hukukum.com/12-eylul-iddianamesi-tam-metin.html>, erişim tarihi 29.07.2012.

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. E. Azarkan, “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 3, 2003, s. 275-299.

7 Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi’nin tüzüğünde ve davanın yargılanma sürecinde tanınan uluslararası hukuk ilkelerini ifade eder. Dünya barışına karşı işlenen suçlar, savaş suçu ve insanlığa karşı suç tanımı ilk kez bu ilkeler metninde geçer. “*Yearbook of the International Law Commission*”, 1950, Vol. II

Tıp Kurumu tarafından verilen- “elverişsiz sağlık durumu” raporu sebebiyle gel(e)miyorlar. Darbe suçu işlemiş olan bu faillerin hayatta kalan son ikisinin yargılanması Türkiye siyasî tarihi açısından bir dönüm noktasıdır ve kuvvetle muhtemel ki son fırsattır. Darbeyi gerçekleştirenlerin “sanık” sıfatıyla hâkim karşısına geçmesi önemli ve kaçırılmaması gereken bir hesaplaşma imkânıdır. Yargılamanın gerekliliği, yararlılığı ve bir hesaplaşma fırsatı olmasının sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:⁸

- Yargılama sürecinde, ağır suçlar ve failleriyle birlikte bunların mağdurları da belirlenir. Mağdurluğun yargısal yolla tanınması, acıların resmî yoldan tanınmasını ifade eder.
- Bu süreç geçmişte yaşanan birtakım olayların aydınlatılmasına çok önemli katkılarda bulunabilir (darbe öncesi gerçekleşen Maraş, Çorum, ve 1 Mayıs 1977 katliamları vb.).
- Bu dava, yeni bir dönemin başladığını ve bu dönemde geçmiştekilerden farklı normların geçerli olduğunu gösterme ve bunu topluma anlatma işlevi görecektir.
- Bu davanın görülmesi, intikam duyguları için bir alternatif oluşturur ve şiddet döngüsünün kırılmasını sağlayabilir.
- Ve nihayet dava caydırıcılık işlevi görecektir ve geçmişin tekrar etmesini önleyecektir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde unuttuk ve unutturacak pek çok şey var: Katliamlar, darbeler, faili meçhuller... Siyasî tarih, “üst üste yığılmış nisyen katmanlarından”⁹

tahaddüs etmiş adeta. Bu nisyen kültürüne karşı hatırlama kültürünün yerleşmesi için 12 Eylül yargılaması kaçırılmaması gereken büyük bir fırsattır, siyasî tarih açısından eşiktir. Tanıl Bora'nın ifade ettiği gibi, “12 Eylül’le hesaplaşmak, darbelerle, askerî vesayetle, gayrinizamî harp operasyonlarıyla ve Kürtlerin inkârıyla geniş kapsamlı bir hesaplaşmaya kapı açabilir”.¹⁰ Yargılamanın siyasî ehemmiyeti bu noktadadır, odaklanılması gereken, toplumsal muhalefetin işle(t)mesi gereken, sesini daha çok duyurmasını ve geniş toplumsal kesimlere hitap etmesini sağlayacak olan bu noktadır; bu dava geçmişle hesaplaşmanın kilit noktası olabilme ihtimaline haizdir. Öte yandan, 12 Eylül gibi bir askerî darbeyle hesaplaşmak, sadece dönemin Milli Güvenlik Konseyi üyelerine yargı yolunun açılmasıyla halledilebilecek bir mesele değil. Evren ve Şahinkaya'nın “darbe fiilinden” değil, o dönemde işlenmiş olan suçlardan ve ihlallerden de yargılanması gerekir. Bunun yanı sıra, 12 Eylül Başbakanı Bülent Ulusu ve 12 Eylül hükümeti üyelerinden Danışma Meclisi üyelerine, sıkıyönetim komutanlarından sıkıyönetim cezaevi müdürleri, cezaevi istihbarat subayları, cezaevi işkencecileri ve işkenceye katılan doktorlarına kadar, dönemin tüm sorumluları yargılanmalı ve dava genişletilmelidir. Müdahillik taleplerini çoğaltmak ve bununla beraber etkili bir siyasî çerçeve ve zemin oluşturmak, stratejik olarak “12 Eylül”ün yargılanmasını sağlayabilme şansını doğuracaktır. Bu kertede Savcı Kemal Çetin’in 47 ilin savcılıklarına gönderdiği yazı mühimdir.¹¹ Bu yazıda Çetin, görevsizlik

8 Köniğ'ten aktaran: Mithat Sancar, *Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 132 vd.

9 Tanıl Bora, “Unutmak Her Şeyi Unutmak...”, *Radikal İki*, 11.09.2005, s. 1.

10 Tanıl Bora, “Geçmişle Hesaplaşmak: ‘Söyledim ve Vicdanımı Kurtardım’dan Ötesi”, *Birikim*, Sayı 248, Aralık 2009.

11 Bu yazının bazı bölümlerine ulaşmak için bakınız: *Sabah*, “47 Savcıya 12 Eylül Görevi”, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/03/10/47-savciya-12-eylul-gorevi>, erişim tarihi 29.07.2012.

kararının gerekçesini kamu görevlileri tarafından gerçekleştirilen sistematik işkence iddialarına dayandırıyor. Bu bağlamda Türk Ceza Kanunu, Anayasa 90/5. madde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları doğrultusunda zamanaşımı işletilemeyeceğini savunup, savcılıklardan bu suçlar için gelen şikâyetleri değerlendirip soruşturma başlatmalarını istiyor.

Kuşkusuz Kemal Çetin'in diğer savcılıklara gönderdiği, emir niteliği haiz olmayan bu yazı insan hakları hukuku açısından büyük önem arz ediyor. Ancak bu yazının emir niteliğini haiz olmaması aynı önemi pratikte sağlayamıyor. Hâkim ve savcıların genel algısı ve devlet odaklı tutumları¹² bu davaların açılması açısından engel teşkil edebilecek nitelikte. Siyasî irade ve toplumsal muhalefetin bu noktadaki tavrı ve tutumu önemlidir. Özellikle siyasî iradenin darbelerle hesaplaşma gibi bir derdi varsa, bu konuda gereken her türlü adımı atmalı, savcılarını deyim yerindeyse cesaretlendirmelidir. Darbe dönemiyle ilgili şikâyetlerin devam etmesi ve bu anlamda büyük bir toplumsal muhalefet desteği kazanılması ise yine savcılıklar üzerinde müspet manada etkin bir rol oynayacaktır.

¹² Eylül davası, Türkiye toplumunun pek alışık olmadığı “hatırlama kültürü” açısından bir mihenk taşıdır. Bu sürecin doğru yönetilmesinin önemi “geçmişle hesaplaşma” noktasında toplanıyor. Demokratik bir hukuk devletini amaçlayanların yapması gereken, yapılan hukuksuzluklarla mücadele etmek, bu hukuksuzlukların, hak ihlallerinin unutulmamasını ve daha önemlisi hesaplaşmayı sağlamak olmalıdır.

¹² Eylül davası, Türkiye toplumunun pek alışık olmadığı “hatırlama kültürü” açısından bir mihenk taşıdır. Bu sürecin doğru yönetilmesinin önemi “geçmişle hesaplaşma” noktasında toplanıyor. Demokratik bir hukuk devletini amaçlayanların yapması gereken, yapılan hukuksuzluklarla mücadele etmek, bu hukuksuzlukların, hak ihlallerinin unutulmamasını ve daha önemlisi hesaplaşmayı sağlamak olmalıdır.

¹² Eylül davası, katliamlar, yargısız infazlar, işkenceler, faili meçhullerle dolu olan karanlık Türkiye siyasî tarihini şimdilik bir mum kadar aydınlatabiliyor. Bunu projekte çevirerek topyekûn bir hesaplaşmayı sağlamak ise salt siyasî iradenin yahut iktidarın değil, toplumsal muhalefetin de en aslî görevidir.

¹² E. Ü. Atılğan ve M. Sancar, *Adalet Biraz Es Geçiliyor*, TESEV, İstanbul, 2009.

Susurluk Üzerine

Ufuk Uras, 23. Dönem Milletvekili

Bugünden bakıldığında, Kasım 1996'da vuku bulan Susurluk skandalının toplumda yarattığı kırılma daha net gözüküyor. "Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" klişesinin aslında gerçekleşmemesi için bir neden yok. Derin devletin bilinen labirentleri ilk defa bu kadar açık seçik bir fotoğrafla ortaya çıkınca, toplumun geniş kesimleri infiale kapıldı ve uluslararası düzeyde de örnek gösterilen bir tür sivil itaatsizlik girişimiyle "Aydınlık İçin bir Dakika Karanlık" eylemi adeta bir tür vicdan hareketi boyutunda ortaya çıktı.

İnsanlar tepkilerinde yalnız olmadıklarını gördüler, ortak tepkilerle rejimin bir tortusunu pekâlâ süpürebileceklerini anladılar. Ama aynı zamanda siyasetin pragmatizmi içinde güç ilişkilerini dönüştürecek bir odak olunmadığı takdirde her şeyin ellerinden buharlaşabileceğini de acıyla gördüler. Bu konuları hafifseyen, destek olan siyasî yapıları oylarıyla da affetmemeyi bildi seçmen.

Ama ne yazık ki Susurluk skandalına gösterilen tepkilerin 28 Şubat sürecinin politik dizilişinin mezesi haline gelmesi engellenemedi, çünkü Türkiye'deki cılız sivil toplum dinamiklerinin başa çıkabileceği bir güç kompozisyonuna da sahip değildik.

Yine de bugün kontrgerillaya, çetelere, darbecilere karşı oluşan birikmiş bir bilincin etkisinin ortaya çıkarılmasında önemli bir kilometre taşı oldu Susurluk skandalı. Dönemin Çiller, Ağar gibi siyasîlerine karşı açılan

kampanyaların bugün ağır aksak da olsa hukukî sonuçlarını görebiliyoruz.

Siyasetçi, bürokrat, mafya üçgenine yönelik kampanyalar sırasında maksimalist taleplerle/hedeflerle ve küçümseyici tepkilerle karşılaşmıştı, ama bugün bu tür yaklaşımların siyasetçisizliği gizleyen ucuz bir radikalizm olduğu daha açık görülebiliyor.

Başbakanlık Teftiş Kurulu'nca hazırlanan Kutlu Savaş Raporu'nun kamuoyuna açıklanmayan kısımlarının geçen bunca zamanın ardından kamuoyu ile paylaşılmasının önemi ortadayken, bu yönde bir siyasî talebin olmaması da ilginçtir. Oysa, hiçbir cinayet devlet sırrı olamaz. Cinayetler karşısında devlet sırda kadem basamaz.

Yurttaş olarak şeffaf toplumdan yana olmamız, özel hayatımızı da içeren bir alan genişliği gerektirmiyor tabii ki. Yine o dönem çetelere karşı "telekulak" kampanyamızda yasadışı telefon dinlemelerine karşı suç duyurusunda bulunurken, bugün Batı Çalışma Grubu'nun deşifre edilmesi sürecine az daha ket vuracak bir eylemlilik içine girdiğimizi de şaşkınlıkla saptayabiliyoruz. Bazen farklı dinamikler birbiriyle örtüşebiliyor ya da karşı karşıya gelebiliyor. Ama bugün birçok davada teknik takip konusunda oluşan haklı tepkilere karşılık, Susurluk döneminde yasadışı dinlemelere karşı açtığımız kampanyalarda ve suç duyurularında yalnız bırakılmasaydık, bugünün tepkileri çok daha inandırıcı olabilirdi diye düşünüyorum.

Pervin Buldan ve Perpa katliamında hayatını kaybedenlerin yakınları ile birlikte Ağar davalarında müdahil olmak için başvurduğumuzda, kamuoyunun davaya ilgisizliği bizi çok şaşırtmıştı, tıpkı bugün Diyarbakır'da görülmekte olan Cemal Temizöz davasında görülen lakaytlıkta olduğu gibi. Bu durum gündemin hızla değiştiği Türkiye siyasî konjonktüründe, fikri takibin ve toplumsal hafızanın canlı tutulmasının demokrasi mücadelesi açısından hayati önemini gösteriyor.

Susurluk ile deşifre olan kontrgerilla/çete faaliyetinin, tıpkı demokratik ülkelerde olduğu gibi sistemli bir kamuoyu ilgisi ve mücadelesi ile tasfiye edilmesi, demokrasinin uluslararası standartları ile oluşan açığı ortadan kaldırmaya yönelik çabalara karşı direnişin de hızını kesecektir. Demokratik bir anayasa ve yasaların hayata geçirilmesi ve 12 Eylül rejiminin tasfiyesiyle eş anlamlı olarak, aysbergin boyutunu hiçbirimizin bilmediği suyun altında kalan kısmının üzerine gidilmesi, demokratik siyasetin de samimiyet testi olmayı sürdürüyor.

Karar verecek olduğumuz konu, geleceğimizi keyfiliğin ve kurlsızlığın kaosunun mu belirleyeceği, yoksa yaşamımızı sivil bir çerçevenin sağlayacağı özgüvenin mi tayin edeceğidir. Bu aynı zamanda, gelecek kuşakların yaşamlarını da belirleyecek olan, siyasetin yatağını değiştirme cesaret ve kararlılığını göstermeyi gerektirmektedir.

21. yüzyılda, hem uluslararası konjonktür, hem de Türkiye demokrasisinin ihtiyaçları açısından geri dönülmez bir noktada olduğumuzu düşünüyorum. Biliyoruz ki pirinçten pilav olur, pilavdan pirinç olmaz, ama bunca çabadan sonra fazla sulandırmaktan ölçüsü kaçmış bir lapanın tatsızlığına da mahkûm olamayız.

Bunca zaman sonra seçenekler hâlâ değişmedi; toplum olarak Susurluk'un kokuşmuş gerçeği ile yüzleşerek, bunun gereği olan idari, hukukî, siyasî yapıyı dönüştürecek adımları kararlılıkla, hiçbir taktik hesap ve pazarlığa kurban etmeden atacak mıyız, yoksa hayatımızı yüzleşmek yerine yüzsüzleşme ya da daha da fenası yüzgöz olmayı sürdürerek karartacak mıyız?

Bir Adalet ve Vicdan Yolculuğu: Diyarbakır Askeri Cezaevi

Nimet Tanrıkulu, Diyarbakır Cezaevi Gerçeğini Araştırma ve Adalet Komisyonu

AMAÇ, YÖNTEM, TARİHÇE

Diyarbakır 5 No’lu Askerî Cezaevi, pek çok simgesel ve özel anlama sahip bir mekân. Darbe dönemindeki en korkunç işkencelerin yaşandığı zulüm politikalarının merkezlerinden biri olarak tarihteki yerini aldı. Kürt meselesinde sürecin geldiği noktada milat olarak varlığını korudu.

Darbeciler Cezaevi duvarları arasında, zulüm mekanizmalarını harekete geçirip işkencelerini soğukkanlılıkla uygularken, hedeflerinde Kürt politikasında ulaşmak istedikleri belirli bir amaç vardı. Bugün, gerçeğe yüzleşmekten ürmeden Diyarbakır Askerî Cezaevi’nde o günlerde yaşatılanlara tekrar bakmak gerekiyor. Bu çalışmanın başlatıldığı günlerde Türkiye’de gerçeğe ve geçmişle yüzleşme geleneği olmadığı gibi, adaletin koşulsuz işletilmesi gibi bir uygulama da yoktu. Aradan geçen yıllar zarfında hiçbir değişiklik olmadı, bugün bunlar hâlâ yok.

78’liler Girişimi olarak, Diyarbakır Cezaevi’ni ele almamızın sebebi bu cezaevinin 12 Eylül sürecinin en kanlı cezaevi özelliğini taşıması ve burada Kürtlerin kimliğini yok etmeye yönelik olarak sürdürülmüş olan “vahşet” uygulamalarıdır. Zamanında burada yaşananlarla ilgili çok sayıda tanık olmasına rağmen, devlet bugüne kadar gerekeni yapmadı, toplum ise burada yaşananlardan hiç haberdar değil. İşkence ve zulüm karşısındaki bu umursamazlık, barışçı ve özgürlükçü bir toplum tasavvuru önünde ciddi bir engel

yaratıyor. İşte bu sebepten dolayı, 12 Eylül sürecinde bu cezaevinde hüküm süren işkence ve zulüm koşullarının açığa çıkarılması amacıyla “Diyarbakır Askerî Cezaevi Gerçeğini Araştırma ve Adalet Komisyonu” adı altında bir komisyon kurduk.

KOMİSYON’UN KURULUŞU

Diyarbakır Cezaevi Gerçeğini Araştırma ve Adalet Komisyonu’nun kuruluş çalışmalarının ilk adımı Diyarbakır Askerî Cezaevi dosyasının açılması oldu, bunu ise “Dörtler” olarak bilinen Ferhat Kuntay, Eşref Anyık, Mahmut Zengin ve Necmi Öner’in cezaevindeki insanlık dışı uygulamaları protesto etmek için 1982 senesinde kendilerini yaktığı 18 Mayıs tarihine denk getirdik. 18 Mayıs 2007’de İstanbul Sultanahmet Cezaevi’nin önünden Diyarbakır’a, “gerçek ve adalet yolculuğu”na çıktığımızı bir basın açıklaması ile ilan ettik.

2007 yılının yazında Komisyon’u kimlerle kuracağımızın arayışına girdik. İsimleri tespit edip, bu isimlere ulaşmaya çalıştık. Komisyon akademisyen, hukukçu, sanatçı, siyaset bilimci, insan hakları savunucusu, doktor gibi çeşitli mesleklerden 50’nin üzerinde kişiden oluşturuldu.

Diyarbakır Askerî Cezaevi önünde 12 Eylül 2007’de Komisyon üyesi ellinin üzerinde arkadaşımız, bölge milletvekilleri, belediye başkanları, sivil toplum kuruluşları, demokratik kitle örgütleri, meslek kuruluşları, sendikalar, odalar ve halk arasından binlerce kişi ile yaptığımız basın açıklamasıyla,

Diyarbakır Askerî Cezaevi Gerçeğini Araştırma ve Adalet Komisyonu'nun kuruluş sürecinin başladığını ilan ettik.

Komisyon'un kuruluşunu düzenli bir süreç olarak ele almayı hedefledik. Bizim için dayanak oluşturacak temel ilkelerin açığa çıkması, yazılı bir metne dönüştürülmesi ve üzerinde birlik sağlanması amacıyla bir dizi çalışma yapmamız gerekiyordu. Ekim 2007-Mart 2008 arasında gerçekleşen tartışmalar ve diyaloglar sonucunda Komisyon'u ve görevlerini tanımlayan ortak bir metne ulaşıldı.

YÜZLEŞME GÖRÜŞMELERİ

İlk olarak, 18 Mayıs 2008'de İstanbul'da ve Urfa-Suruç'ta, Diyarbakır Cezaevi çıkışlı eski mahkûmlardan oluşan kalabalık guruplarla yüzleşme toplantıları yaptık. İstanbul'da Sefaköy, Ümraniye, Okmeydanı, Gazi Mahallesi gibi semtlerde Diyarbakır Askerî Cezaevi sergileri düzenledik.

2008 Temmuzundan günümüze kadar, Urfa Merkez/ Suruç/ Hilvan; Antep merkez; Mardin Merkez/ Kızıltepe; Diyarbakır, Batman, Siirt, Hakkâri/ Yüksekova/Çukurca/Şemdinli; Mersin, Adana, Osmaniye, İzmir, Ankara ve İstanbul kent ve ilçe merkezlerinde tanıklık görüşmeleri yaptık. Bu görüşmelerde, Diyarbakır Askerî Cezaevi çıkışlı eski mahkûmlar, bu mahkûmların eşleri, çocukları, anne ve babaları, avukatları ve savcılarından oluşan toplam 517 kişi, Kürt halkı ve Türkiye toplumunun geleceği açısından son derece önemli bir tarihsel dönemin mağduru ve tanığı olarak, işkenceleri, tecavüzleri ve ölümleri anlattılar. Bu süreçte 517 başvuru formu, 466 adli tıp formu, 450 travma testi formu doldurduk, 800 saatlik sesli kayıt yaptık.

32 arkadaşımız Komisyon'un çalışmalarının tamamına, 15 arkadaşımız ise bir kısmına katıldı. Bu arada "Bölgesel Diyarbakır Cezaevi

Gerçeğini Araştırma ve Adalet Komisyonları" fiilî olarak oluştu. Yerel görüşmelerde kendi alanıyla ilgili herkes seferber oldu. Yerel destek ve dayanışma ilişkileri, zaman içinde buldukları yerlerin ötesine geçerek çalışmalara eklendi.

KAMUOYU ÖNÜNDE

Zaman içinde, Komisyon çalışmalarının sonuçlarını belirli aşamalar kamuoyu ile paylaşma ihtiyacı ortaya çıktı. 11 Eylül 2009'da İstanbul Tabipler Odası'nda ve Mayıs 2011'de Taksim Hill Otel'de yaptığımız basın toplantıları ile çalışmaların sonuçlarını kamuoyu ile paylaştık. 25-26 Haziran 2010 tarihinde "Türkiye Diyarbakır Askerî Cezaevi Gerçeği ile Yüzleşiyor" sempozyumunu ve "Gecenin Karanlığından Şafağın Aydınlığına" resim ve fotoğraf sergisini düzenledik. 2011 yılında aynı çalışma daha kapsamlı bir şekilde Ankara'da düzenlendi. 3 Aralık 2011'de ise İstanbul'da daha büyük bir sempozyum gerçekleştirdik.

22 Eylül 2011'de Karşı Sanat Çalışmaları Galerisi'nde, 12-20 Kasım tarihlerinde TÜYAP Kitap Fuarı'nda, Aralık 2011'den Şubat 2012'ye kadar da Diyarbakır ve Urfa kent merkezlerinde 125 sanatçının eserlerinden oluşan "Diyarbakır Hapishanesi Ne Yana Düşer?" sergisini gerçekleştirdik. Tüm bu çalışmalarla ilgili olarak çok sayıda gazete makalesi yayımlandı, radyo ve televizyon programları yapıldı, söyleşiler gerçekleştirildi ve basın açıklamaları yapıldı.

SUÇ DUYURULARI VE SORUŞTURMA

11 Ekim 2010 tarihinden başlayarak üç kademe şeklinde yaptığımız suç duyurusu başvurusunun sayısı son kerte de 1.500'e yaklaştı. Ocak 2011'de Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı soruşturma başlattı. Soruşturmayı

ve olası davayı takip için merkezi Diyarbakır Barosu'nda olmak üzere Ankara, İstanbul ve İzmir'de gönüllülerden oluşan avukat grupları oluşturuldu. Diyarbakır Askerî Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu tarafından hazırlanan "ön rapor"lardan sonuncusu, Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığı tarafından yürütülmekte olan soruşturmaya katkısı olacağı kanaatiyle, 2012 Haziran ayında savcılıkla paylaşıldı ve yargının değerlendirmesine sunuldu.

Savcılığa sunulan ön rapor; hukukçular, sosyologlar, siyaset bilimciler, doktorlar, psikologlar, sanatçılar, gazeteciler ve insan hakları savunucuları gibi farklı alanlardan gelen komisyon üyelerinin titiz değerlendirmelerinden oluşturuldu. Diyarbakır Askerî Cezaevi'nde yaşananlarla ilgili yapılan çalışmalar, işkence, insanlık dışı muamele ve onur kırıcı davranışlar yoluyla insanlık suçu işlendiği gerçeğini ortaya koymuştur.

"DİYARBAKIR CEZAEVİ İNSAN HAKLARI MÜZESİ OLSUN" KAMPANYASI

Topladığımız 100 bin imza doğrultusunda, Diyarbakır Askerî Cezaevi'nin insan hakları müzesine dönüştürülmesi için kampanya başlatıldı. Müze kapsamında bir zenginlik yaratmak amacıyla, bilgi, belge, mektup, fotoğraf, resim, desen, giysi, günlük kullanım eşyası gibi objeleri en kısa zamanda derlemeye başlayacak bir organizasyon kurmak amacıyla başlatılan çalışmalar hâlihazırda devam ediyor.

"DİYARBAKIR ANLATILMAZ, YAŞANIR" DAN HESAP SORMA DİLİNE

Komisyon çalışmaları başladığında kendisini "Diyarbakır anlatılmaz, yaşanır" şeklinde ifade etme aşamasında olan bu tutuklular, Komisyon'un görüşmelerinin devam ettiği

sürecin sonunda, "Diyarbakır Cezaevi'nin hesabının sorulması ve bunun araçlarının nasıl yaratılacağına bulunması gerektiğini" ifade etme aşamasına gelmiş bulunuyorlardı. Bu hesap sorma isteği onlara gerçek ve adalet arayışının evrensel dilini kullanmayı öğretmişti.

Diyarbakır Cezaevi gerçeğini yaşamış olanlar, anlatırken o günleri yeniden yaşıyorlar. Elllerinde yaşayan kanlı bir miras var. Aradan geçen otuz yıla rağmen, yaşananlar ruhlarda, duygularda ve düşüncelerde hâlâ aynı etkiyi yaratıyor. Eldeki bu kanlı mirasın tam bir dökümünü yapabilmek için, o günleri yaşamış Kürt arkadaşların anlattıkları kayıt altına alınıyor, görüş ve yardımları ışığında çalışmalar bütün hızıyla sürdürülüyor.

AYDIN-HALK İLİŞKİSİ

Çalışmanın en özgün yanlarından birisi, çeşitli meslek gruplarından kişilerle akademik bir grubun bir araya getirilerek hiçbir fon veya maddî destek olmaksızın geniş bir katılımcı yelpazesinin oluşturulmasıydı. Katılımcılar, Kürt halkıyla işbirliği içinde, aylarca süren çalışmalarla konunun felsefesini hep birlikte kurdular. Zamansızlık nedeniyle düzenlenen panellerde bulunamayan katılımcılar, bunu Komisyon çalışmalarında aktif ve yoğun biçimde çalışarak telafi ettiler. Bu faaliyetler katılımcıların bölge halkıyla yüz yüze gelmesine olanak sağladı.

EMEK SÜRECİ

Bu çalışmaya zemin oluşturan kaynak, maddî destek ya da herhangi bir kurumun yaratacağı fondan ziyade, insan emeğidir. Böylesine önemli sonuçlar yaratacak bu türden bir toplumsal olayın araştırılması, projecilik yöntemiyle gerçekleştirilecek bir girişim olamazdı. Dolayısıyla, burada ihtiyaç duyulan destek maddî bir kaynak değil, devrimci değerler ve

idealleri gögölemeyecek, amaç-araç tutarlılığını dikkate alan, dayanışma esaslı, üretkenliği amaç edinen bir çalışma ruhuydu.

İşte bu sebeplerle, bu çalışmanın her aşamasını içeren bütün bu süreç, emeğe ve insana verilen değerin üzerine kuruldu. Bu zaman zarfında, demokratik kitle örgütleri, sivil toplum kuruluşları, meslek kuruluşları ve bireyler, hiçbir katkılarını esirgemediler. Maddî ilişkilerin araya sokacağı mesafe olmaksızın, bütün katılımcılar ile bölge halkı ve belediyeler son derece içten bir ortaklık içine girdiler. Dört yıl önce sekiz-on kişilik bir grupla başlayan faaliyetler, zaman içinde gittikçe artan sayıda kişinin katılımıyla büyüdü, genişledi, yoğunlaştı ve gelinen noktada yüzlerce kişinin sahiplendiği büyük bir çalışmaya dönüştü.

GÜNDEM, İLKESEL DURUŞ VE MEŞRU ZEMİN

Türkiye'nin politik gündemi içerisinde, dört yıllık süreçte Komisyon kendi gündemini oluşturdu. Tikandığı anlarda faaliyete dayalı pratik adımlar atarak çalışmada mesafe kat etti. Bağımsız bir gündeme sahip olma ve kendi yolunda yürüme ısrarı, Komisyon'un faaliyetlerinin kendi temelleri üzerinde şekillenmesini ve süreklilik kazanmasını sağladı. Devletin bu tip komisyonlara ve adalet arayışına kapalı olması, Komisyon'un çalışmalarında bilimsellik ve kayda dayalı titizliği esas alan kendi yöntemini geliştirmesine yol açtı. Her katılımcı kendi ait olduğu disiplinin alanıyla ilgili konulara odaklandı. Bilimsel alanla sanat, kültür ve politika alanları bir araya getirildi. Her türlü zamansızlık ve imkânsızlık sorunu karşısında, bütün Komisyon üyeleri işbirliği yapmayı, birbirine yardım etmeyi ve birbirine karşı anlayış göstermeyi öğrendi. Bu da, katılımcıların birlikte çalışma ve sorumluluk üstlenme duygularını geliştirdi.

Türkiye'de "meşru hakikat komisyonu" olarak çalışan bizler, bu yeni deneyimi birlikte iş yaparak yaşıyoruz. Bu günlere gelmemizde en büyük etken, başlarken söylediğimiz sözün arkasında durmamız, başlangıç ilkelerimize bağlı kalmamız oldu. Bütün kararlar Komisyon toplantılarında alındı, bu kararlar alınırken sadece merkezî komisyonun değil, yerel grup ve toplulukların görüş ve önerileri de dikkate alındı. Her aşamada alınan kararlara ve ortaya çıkan eğilimlere uygun davranıldı, bu anlamda Komisyon toplantıları meşru zeminimiz oldu. Bir dönem katıldığımız Güney Afrika deneyimi üzerine yapılan çalışmalarda, çalışmaların yürütücüsü Alex Boraine, "her ülkenin bu türden hakikat çalışmaları özgündür" tespitinde bulunmuştu; evet, biz de farklıydık.

ACILARI VE YAŞAMI ORTAKLAŞTIRMA

Dünya üzerindeki örneklere bakıldığında, bu tip "Gerçek ve Adalet Komisyonları" daha çok iktidar değişiklikleri sonucu ortaya çıkıyor. Bizde "demokrasi" adına diyebileceğimiz bir iktidar değişikliği yaşanmıyor. Yeni demokratik güçler ise, ağır insan hakları ihlalleri ve kontrgerilla örgütlenmelerinin üzerini kapatarak iktidar olmaya kalkışıyorlar. Bu

Dünya üzerindeki örneklere bakıldığında "Gerçek ve Adalet Komisyonları" daha çok iktidar değişiklikleri sonucu ortaya çıkıyor. Bizde adına "demokrasi" diyebileceğimiz bir iktidar değişikliği yaşanmıyor. Yeni demokratik güçler ise, ağır insan hakları ihlalleri ve kontrgerilla örgütlenmelerinin üzerini kapatarak iktidar olmaya kalkışıyorlar. Bu durumda, sivil toplum bu ihtiyacı kendisi gündeme getiriyor ve devlete rağmen ve aşağıdan yukarıya, bu tür oluşumlar ortaya çıkıyor. Bu tür meşru komisyonlar gayri resmî birer "hakikat komisyonu" olarak kuruluyor.

noktada, bir “alan temizliği” yapılması gerekiyor. Türkiye’de belli bir iktidar değişikliğinin ardından böyle bir alan temizliğine ihtiyaç duyulmuyor. Bu durumda, sivil toplum bu ihtiyacı kendisi gündeme getiriyor ve devlete rağmen ve aşağıdan yukarıya, bu tür oluşumlar ortaya çıkıyor. Bu tür meşru komisyonlar gayri resmî birer “hakikat komisyonu” olarak kuruluyor, çalışmalarıyla kendi önünü de açarak zamanla resmîleşiyor.

Nihai olarak, bu Komisyon, savaş sürecinden barış sürecine geçişte, Diyarbakır Askerî Cezaevi’nde yaşanan vahşetin gözler önüne serilmesi, bu cezaevinin toplumda açtığı yaraların hukuk ve adalet duygusu ile sarılması ve Kürtlüğün ve Kürtçenin varlığını özgürce sürdürmesi amacıyla kuruldu. 12 Eylül darbesi sonrasında iktidara gelen güçlerin, Diyarbakır Cezaevi’nde işlediği insanlık suçunun yarattığı “yarılmayı” ortadan kaldırmanın, acıları ve yaşamı ortaklaştırmanın temel bir yolu da bu!

Türk Ceza Kanunu'nda İnsanlığa Karşı Suçlar

Avukat Eren Keskin ile Röportaj

Levent Pişkin

1) Sizce, insanlığa karşı suçları nasıl tanımlayabiliriz? Bunu gerek hukuki normlar gerekse kavramsal açıdan, genel olarak dünyadaki birkaç örnek üzerinden açıklayabilir misiniz? Dünyada bu tanımla ilgili yaşanan gelişmeler nelerdir, mesela tanımın genişlemesi veya hukuk pratiğinde daha yaygınlaşması ya da azalması nasıl olmaktadır?

İnsanlığa karşı suç tanımı ilk kez Nürnberg Mahkemeleri ilkeleri çerçevesinde yapılmıştır. “Gerçekleştirildikleri ülkelerin ulusal kanunlarını çiğneme olarak tanımlanıyor olsun ya da olmasın, öldürme, yok etme, köleleştirme, sürme, hapsedme, işkence, tecavüz ve diğer insanlık dışı fiilleri içeren ve bir sivil halka yönlendirilmiş vahşet ve suçlar ile siyasal, ırksal ya da dinî düzen saiki ile yapılan zulümler” bu tanımın içindedir.

İnsanlığa karşı suç tanımında zaman içinde ilerlemeler olmuştur. Örneğin uluslararası hukukta insanlığa karşı suçlarda zamanaşımı uygulanamayacağına dair Birleşmiş Milletler sözleşmesi, hakeza zamanaşımının uygulanmasını engelleyen bir Avrupa Komisyonu sözleşmesi de bulunmaktadır. .

İnsanlığa karşı suçlar tanımlanırken önceleri bu suçlar silahlı iç çatışma durumu ile ilişkilendirilmekteydi. Ancak, Roma Statüsü'nün tanınmasıyla bu ilişkilendirme de son buldu.

Roma Statüsü'nün 7. maddesi “silahlı çatışma” durumunu zorunlu bulmamakla kalmayıp, “sivil halka yönelik yaygın ya da sistematik” saldırıyı yeterli bulmaktadır.

Yine insanlığa karşı suç tanımında “devletin resmî temsilcisinin aktif ya da pasif katılımı” gerekmektedir.

Yani Roma Statüsü'nün 7. maddesinde insanlığa karşı suç tanımlanırken kısaca üç koşuldan söz edilmektedir.

1. Fillin yaygın ve sistematik bir saldırı biçiminde gerçekleştirilmesi,
2. Fillin sivil halka yönelik olması,
3. Failin kasıtlı biçimde ve kendi suçunu da kapsayan bu saldırının bilincinde olarak hareket etmesi.

2) Türk Ceza Kanunu'nda tanımlanan halini yeterli buluyor musunuz, ya da bu madde daha iyi nasıl düzenlenebilir ve mevcut durumdaki ihtiyaçları nasıl bir kapsamda karşılar? İnsan haklarıyla ilgili uluslararası sözleşmelerin iç hukuk metinlerinin üstünde yer alması kuralı bize daha geniş bir yorumda bulunma imkânı verir mi?

İnsanlığa karşı suç tanımı Türk Ceza Kanunu'nun 77. maddesinde yapılıyor. Bu tanımın Ceza Kanunu'na girmiş olması önemlidir, ancak, yasanın yazımının ardından,

uygulamaya geçirilmesi için yer alması gereken irade yetersiz ve isteksizdir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, maalesef gerçek bir “hukuk devleti” olmamakta direniyor. Uygulamaya kıyasla, pozitif hukuk nispeten daha iyi görünse de, o da son derece yetersiz kalıyor. Örneğin, Türk Ceza Kanunu’nda yer alan insanlığa karşı suç tanımında, resmî devlet görevlilerinden hiç söz edilmiyor. Maddenin 4. fıkrasında bu suçlardan dolayı zamanaşımının işlemeyeceği yazılıyor. Ancak yine de asıl sorunlar uygulamada...

Bugüne dek insanlığa karşı suç tanımına girecek birçok suç, devlet güçleri tarafından işlendiği halde tek bir devlet görevlisi dahi bu nedenle yargılanmadı. Kaldı ki, insanlığa karşı suç kapsamında değerlendirilecek ve devlet görevlileri tarafından işlenmiş suçlarda, işkence, tecavüz, zorla kaybetme gibi birçok olayda yasada açıkça yazılı olmasına rağmen mahkeme ve savcılıklar tarafından önümüze sürekli “zamanaşımı engeli” çıkartılıyor.

Türk Ceza Kanunu’ndaki insanlığa karşı suç tanımı metninden benim anladığım şudur: “Sanki birtakım kişiler bir araya gelip bir örgüt oluşturup insanlığa karşı suç işlerlerse” bu madde uygulanır. Madde içeriğinden hiçbir şekilde devlet görevlilerinin kastedilmediğini düşünmekteyim. Ancak, yargı eğer bağımsız davranabilirse, iç hukuk yetersiz dahi olsa Türkiye’nin altına imza attığı uluslararası sözleşmeleri esas kabul edip, geniş yorumda bulunarak devlet güçleri tarafından işlenmiş suçların üzerine gidebilir. Ancak, henüz böyle bir durumun çok uzağında olduğumuzu hepimiz bilmekteyiz.

3) Sivas davasında hâkimin verdiği karar bugüne kadar bu konuyla ilgili verilmiş yegâne karar, ancak eksik bulup eleştirenler var; özellikle “kamu görevlisi”

kısmıyla ilgili olarak... Mesela istihbarat elemanı olarak kullanılan İtirafçıların kamu görevlisi olup olmadığı kararını hâkimin takdir yetkisine bırakmak suçun kapsamını daraltmaz mı? Diyarbakır ve Cizre’de yaptığı katliam sebebiyle yargılanan Cemal Temizöz ve arkadaşlarının temelde TCK 77’den yargılanmaları gerekirdi.

Türkiye’de yasama, yürütme ve yargı kurumları üzerinde, Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana militarizme bağımlılık söz konusu...

Devletin resmî ideolojisi söz konusu güçler tarafından son derece içselleştirilmiş durumda. Bu nedenle yazılı hukukta “göstermelik” olarak bazı ilerici sayılabilecek tanımlar yapılsa da, pratikte bunun örneklerine rastlayamıyoruz.

Sivas davası, Cemal Temizöz davası ve 12 Eylül davası uluslararası insanlığa karşı suç tanımı çerçevesinde birer örnek davadır aslında. Hepsinde de devletin resmî görevlilerinin aktif katılımı söz konusudur. Olayların hepsinde de kasıt vardır ve olayların hepsi de sivil halka yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Gerçek budur. Eğer yargı uluslararası hukuku baz alarak ve bağımsız olarak davranabilseydi bu davaların iddianameleri farklı hazırlanacağı gibi sonuçları da çok farklı olurdu. Bu nedenle asıl sorgulanması gereken sistemin yargıyı kuşatan militarist yapısıdır.

Yargı bütünüyle devleti korumakta ve devlet güçleri tarafından işlenen suçları yok saymakta, zamana yaymakta, unutturmaya çalışmaktadır.

4) Genel olarak yüksek yargının, özellikle de Yargıtay’ın nasıl bir tavır sergileyeceğini düşünüyorsunuz?

Bugüne kadarki pratiklerine baktığımızda yüksek yargının farklı bir tutum sergileyeceğine

inanmıyorum. Ne yazık ki, yüksek yargı organları da militarist sistemin kırmızı çizgileriyle donatılmış ve bu durumu içselleştirmiştir. Bütün bunları genel bir demokratikleşme çerçevesinde düşünmek ve militer sistemin açmazlarını sivil bir bakış açısıyla ve yoğun bir biçimde tartışmak gerekmektedir.

TESEV

Bankalar Cad.
Minerva Han, No: 2 Kat: 3
34420 Karaköy İstanbul
T +90 212 292 89 03
F +90 212 292 90 46
www.tesev.org.tr

Yayıma Hazırlayan:
Levent Pişkin

Dil Düzeltisi:
Belgin Çınar

Copyright @ Kasım 2012

Tüm hakları saklıdır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz.

Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve TESEV'in kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

TESEV bu raporun hazırlanmasında katkılarından ötürü İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı'na, Açık Toplum Vakfı'na ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkür eder.

